

Received: April 17, 2026

Accepted: June 22, 2026

Available online: June 25, 2026

<https://doi.org/10.36078/987655574>

Review article / Sharh maqola

MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC FOUNDATIONS OF TRANSLATION TEACHING

Ulugbek YULDOSHEV

Associate Professor, Doctor of Sciences (DSc) in Pedagogy
Uzbekistan State World Languages University
Tashkent, Uzbekistan
Email: ulugbek.yuldoshev8889@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-2488-4889

ABSTRACT

In modern linguistics and translation studies, the translation process is increasingly examined not merely as a final textual product, but as a complex cognitive, communicative, and linguo-methodological activity involving the translator, the author of the source text, and the target audience. In particular, a thorough study of the morphological and syntactic features of language units in the process of teaching translation plays an important role in developing future translators' grammatical awareness, analytical thinking, and competence in ensuring functional correspondence.

The purpose of this study is to scientifically and theoretically substantiate the interrelation of morphological and syntactic units in teaching translation, their functional characteristics in the translation process, and the possibilities of their effective application in the educational process.

The study sets the tasks of analyzing the translational adaptation of morphological forms, the transformation of syntactic constructions, grammatical equivalence, functional correspondence, and the comparative examination of morphological-syntactic differences between different languages.

Descriptive, comparative, contextual, structural-semantic, and transformational methods of analysis were used in the course of the research. The obtained results show that teaching morphological and syntactic units not separately, but in close interrelation, enhances translators' ability to understand grammatical units in context, reduces translation errors, and helps preserve the communicative value of the text.

Based on the research findings, word classes, grammatical forms, sentence parts, complex syntactic constructions, transformation methods, and types of translational adaptation actively used in teaching translation were systematized and analyzed through examples.

In conclusion, the systematic study of the morphological-syntactic foundations of teaching translation has significant scientific and practical importance in the process of translator training, as this approach contributes to the improvement of translators' linguistic competence, text analysis skills, and professional preparedness.

Key words: morphological foundations, syntactic foundations, translation process, grammatical transformations, word order, grammatical categories, syntactic structures, translation competence, linguodidactic approach, functional equivalence.

For citation:

Yuldoshev, U. (2026). Morphological and syntactic foundations of translation teaching. *Philology Matters*, 56(2), 110–132. <https://doi.org/10.36078/987655574>.

TARJIMANI O'QITISHNING MORFOLOGIK-SINTAKTIK ASOSLARI**Ulug'bek YO'LDOSHEV**

Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Toshkent, O'zbekiston

ANNOTATSIYA

Zamonaviy tilshunoslik va tarjimashunoslikda tarjima jarayoni faqat tayyor matn natijasi sifatida emas, balki uni amalga oshiruvchi tarjimon, matn muallifi va qabul qiluvchi auditoriya o'rtasidagi murakkab kognitiv, kommunikativ hamda lingvometodik faoliyat sifatida tadqiq etilmoqda. Ayniqsa, tarjimani o'qitish jarayonida til birliklarining morfologik va sintaktik xususiyatlarini chuqur o'rganish bo'lajak tarjimonlarda grammatik sezgirlik, tahliliy fikrlash va funksional moslikni ta'minlash kompetensiyasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqot tarjimani o'qitish jarayonida morfologik va sintaktik birliklarning o'rni, ularning badiiy tarjimada namoyon bo'lish shakllari hamda tarjima jarayonida yuzaga keladigan grammatik muammolarni aniqlash va ilmiy jihatdan asoslashga qaratilgan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi tarjimani o'qitishda morfologik va sintaktik birliklarning o'zaro bog'liqligini, ularning tarjima jarayonidagi funksional xususiyatlarini hamda o'quv jarayonida samarali qo'llanish imkoniyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan asoslashdan iborat.

Tadqiqotda morfologik shakllarning tarjimaviy moslashuvi, sintaktik konstruksiyalarning transformatsiyasi, grammatik ekvivalentlik, funksional muvofiqlik va turli tillar o'rtasidagi morfologik-sintaktik farqlarni qiyosiy tahlil qilish vazifalari belgilandi.

Tadqiqot jarayonida tavsifiy, qiyosiy, kontekstual, struktur-semantik va transformatsion tahlil metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar tarjimani o'qitishda morfologik va sintaktik birliklarni alohida emas, balki uzviy bog'liqlikda o'rgatish tarjimonning grammatik birliklarni kontekstda anglash qobiliyatini kuchaytirishi, tarjima xatolarini kamaytirishi va matnning kommunikativ qiymatini saqlab qolishga xizmat qilishini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalari asosida tarjimani o'qitishda faol qo'llaniluvchi so'z turkumlari, grammatik shakllar, gap bo'laklari, murakkab sintaktik konstruksiyalar, transformatsiya usullari va tarjimaviy moslashuv turlari tizimlashtirilib, misollar orqali tahlil qilindi.

Xulosa qilib aytganda, tarjimani o'qitishning morfologik-sintaktik asoslarini tizimli o'rganish tarjimon tayyorlash jarayonida muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, ushbu yondashuv tarjimonning lingvistik kompetensiyasi, matnni tahlil qilish malakasi va kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi. Jumladan, tadqiqot davomida aniqlangan metodik xulosalar tarjimani o'qitish jarayonida talabalarda grammatik sezgirlik, qiyosiy tafakkur va tarjimonlik strategiyalarini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: morfologik asoslar, sintaktik asoslar, tarjima jarayoni, grammatik transformatsiyalar, so'z tartibi, grammatik kategoriyalar, sintaktik konstruksiyalar, tarjima kompetensiyasi, lingvodidaktik yondashuv, funksional ekvivalentlik.

МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ПЕРЕВОДУ**Улугбек ЮЛДАШЕВ**

Доктор педагогических наук (DSc), доцент
Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан

АННОТАЦИЯ

В современной лингвистике и переводоведении процесс перевода всё чаще рассматривается не только как конечный текстовый продукт, но и как сложная когнитивная,

коммуникативная и лингводидактическая деятельность, включающая переводчика, автора исходного текста и целевую аудиторию. В частности, всестороннее изучение морфологических и синтаксических особенностей языковых единиц в процессе обучения переводу играет важную роль в формировании грамматической компетенции будущих переводчиков, развитии их аналитического мышления и навыков по обеспечению функционального соответствия переводного текста.

Работа посвящена выявлению и научному обоснованию роли морфологических и синтаксических единиц в процессе обучения переводу, особенностей их реализации в художественном переводе, а также грамматических проблем, возникающих в процессе перевода.

Цель данного исследования заключается в научно-теоретическом обосновании взаимосвязи морфологических и синтаксических единиц в обучении переводу, их функциональных характеристик в переводческом процессе, а также возможностей их эффективного применения в образовательной практике.

В рамках исследования поставлены задачи анализа переводческой адаптации морфологических форм, трансформации синтаксических конструкций, грамматической эквивалентности, функционального соответствия, а также сравнительного изучения морфолого-синтаксических различий между языками.

В ходе исследования были использованы описательный, сопоставительный, контекстуальный, структурно-семантический и трансформационный методы анализа. Полученные результаты свидетельствуют о том, что обучение морфологическим и синтаксическим единицам не изолированно, а в их тесной взаимосвязи способствует развитию у переводчиков способности понимать грамматические единицы в контексте, снижает количество переводческих ошибок и обеспечивает сохранение коммуникативной ценности текста.

На основе результатов исследования были систематизированы и проанализированы на конкретных примерах части речи, грамматические формы, члены предложения, сложные синтаксические конструкции, способы трансформации и виды переводческой адаптации, активно используемые в обучении переводу.

В заключение отмечается, что системное изучение морфолого-синтаксических основ обучения переводу имеет важное научное и практическое значение в подготовке переводчиков, поскольку данный подход способствует совершенствованию их лингвистической компетенции, навыков анализа текста и профессиональной готовности.

Ключевые слова: морфологические основы, синтаксические основы, процесс перевода, грамматические трансформации, порядок слов, грамматические категории, синтаксические структуры, переводческая компетенция, лингводидактический подход, функциональная эквивалентность.

KIRISH

Tarjimashunos olim Y.Naydani fikriga ko'ra, "so'z birikmalari va gaplarni hosil qiluvchi belgilar hamda ushbu belgilarni o'zaro moslashtiruvchi ma'nolar borasida dunyoda bir-biriga o'xshaydigan tillar mavjud emas" [Nida, 1964]. Olim tomonidan ta'kidlangan tillar o'rtasidagi bunday farqlar turli til oilalariga mansub bo'lgan o'zbek va ingliz tillarida ham yaqqol namoyon bo'ladi.

Tillar orasidagi strukturaviy va tipologik farqlar ma'lum bir tildagi axborotni boshqa bir tilga tarjima qilish jarayonida ko'plab sintaktik muammolarni keltirib chiqaradi [Catford, 1965; 73–75]. Ushbu muammolar aslyat va tarjima tillari o'rtasidagi bog'liqlik darajasi, ya'ni tillarning genetik jihatdan yaqin yoki uzoqligiga qarab ortishi yoki kamayishi mumkin. Tillar qanchalik bir-biriga yaqin bo'lsa, tarjima jarayonida yuzaga keladigan sintaktik qiyinchiliklar shunchalik kam bo'ladi [Newmark, 1988; 101–103].

Agar asliyat va tarjima tillari ingliz va nemis tillari kabi Hind-Yevropa tillari oilasining german tillari guruhiga yoki o'zbek va turk tillari kabi Oltoy tillari oilasining turkiy tillar guruhiga mansub bo'lsa, tarjimon sintaktik muammolarga nisbatan kamroq duch keladi [Comrie, 1989; 42]. Biroq asliyat va tarjima tillari turli til oilalariga mansub bo'lgan hollarda, xususan, o'zbek va ingliz tillari o'rtasida tarjima amalga oshirilganda, sintaktik nomuvofiqliklar ko'proq kuzatiladi [Baker, 2011].

Turli tillarda gap bo'laklarining joylashuvi va sintaktik tartibi bir-biridan farq qilishi tabiiy hodisadir. Shu sababli tarjima jarayonida faqat so'zlarning lug'aviy ma'nosini to'g'ri berish yetarli emas, balki ularni tarjima tilining sintaktik va idiomatik me'yorlariga mos tarzda joylashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi [Vinay & Darbelnet, 1995; 33]. Aks holda, tarjima matni qabul qiluvchi auditoriya tomonidan to'liq anglanmasligi va kommunikativ ta'sir kuchini yo'qotishi mumkin. Tarjimada eng ko'p uchraydigan sintaktik muammolar jumlasiga so'z turkumlarining mos kelmasligi, fe'l zamonlari va aspektual shakllardagi farqlar, shuningdek, murakkab sintaktik konstruksiyalarning transformatsiyasi kiradi [Hatim & Mason, 1997; 145–147].

TADQIQOT METODLARI

Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy tilshunoslik va tarjimashunoslikda shakllangan funksional, qiyosiy va tizimli yondashuvlarga tayangan holda ishlab chiqildi.

Tadqiqotda, avvalo, tavsifiy metod qo'llanilib, o'zbek va ingliz tillaridagi morfologik hamda sintaktik birliklarning strukturaviy xususiyatlari, ularning grammatik shakllanish mexanizmlari va nutqdagi qo'llanish doirasi izchil tahlil qilindi. Ushbu metod orqali har ikki tildagi kelishik kategoriyasi, fe'l zamonlari, shaxs-son va nisbat shakllari, analitik va sintetik vositalarning grammatik tabiatiga xos jihatlar aniqlanib, tarjima jarayonida yuzaga keladigan nomuvofiqliklarning manbalari belgilandi.

Qiyosiy-tahliliy metod tadqiqotning asosiy metodlaridan biri sifatida tanlanib, u orqali o'zbek va ingliz tillaridagi morfologik-sintaktik tizimlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqli jihatlar aniqlandi. Xususan, o'zbek tilida kelishik kategoriyasining affiksalar yordamida ifodalanishi hamda ingliz tilida bu munosabatlarning predloglar orqali berilishi, ingliz tilidagi fe'l zamonlarining analitik xarakteri va o'zbek tilidagi fe'l zamonlarining sintetik shakllari o'zaro qiyoslab o'rganildi. Ushbu metod tarjima jarayonida grammatik transformatsiyalarning zaruriyatini asoslashga xizmat qildi.

Tadqiqotda kontekstual tahlil metodi muhim ahamiyat kasb etib, morfologik va sintaktik birliklarning faqat alohida birlik sifatida emas, balki badiiy matn doirasidagi semantik va pragmatik yuklamasi ham hisobga olindi. Fe'l zamonlari, kelishik shakllari, predloglar va sintaktik konstruksiyalarning matn kontekstidagi funksional ahamiyati asliyat va tarjima matnlari misolida o'rganildi. Bu metod tarjimada ma'no buzilishlari va kommunikativ nomuvofiqliklarning sabablarini aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, transformatsion tahlil metodi orqali tarjima jarayonida qo'llanilgan grammatik va sintaktik o'zgarishlar tizimli ravishda tahlil qilindi. Jumladan,

affikslarni predloglar bilan almashtirish, fe'l zamonlarini moslashtirish, murakkab gaplarni soddalashtirish yoki aksincha, sintaktik konstruksiyalarni kengaytirish, shuningdek, ma'noni kengaytirish (expansion), qisqartirish (reduction) va qayta tuzish (restructuring) kabi tarjima usullari aniqlanib, ularning badiiy matndagi funksional samaradorligi baholandi.

Tadqiqot jarayonida struktur-semantik tahlil metodi ham qo'llanilib, morfologik va sintaktik birliklarning shakl va mazmun uyg'unligi tarjima nuqtayi nazaridan baholandi. Ushbu metod yordamida tarjimada qo'llanilgan grammatik shakllarning aslyatdagi semantik komponentlarni qay darajada saqlab qolishi yoki o'zgartirishi aniqlandi hamda tarjimon tanlovining lingvistik asoslari ochib berildi.

Bundan tashqari, tadqiqotda interpretativ yondashuv asosida tarjimonning individual uslubi va qaror qabul qilish jarayoni ham tahlil qilindi. Turli tarjimonlar tomonidan amalga oshirilgan tarjimalar o'zaro qiyoslab o'rganilib, morfologik-sintaktik birliklarni tanlashdagi strategik farqlar aniqlandi. Bu esa tarjimani o'qitish jarayonida talabalarda tarjimonlik kompetensiyasini shakllantirish uchun muhim metodik xulosalar chiqarishga imkon berdi.

Umuman olganda, qo'llanilgan metodlar majmui tarjimani o'qitishda morfologik va sintaktik asoslarni kompleks ravishda yoritish, tarjima jarayonida yuzaga keladigan grammatik qiyinchiliklarni chuqur tahlil qilish hamda ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy va amaliy ahamiyatga ega xulosalar chiqarish imkonini berdi. Mazkur metodologik yondashuv tarjimon tayyorlash jarayonida grammatik sezgirlikni oshirish, tarjima sifatini yaxshilash va badiiy matnning kommunikativ ta'sirini saqlab qolishga xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUNOZARA

Ma'lumki, tarjima jarayonida yuzaga keladigan morfologik va sintaktik muammolar dunyo tillari orasida mavjud ayrim umumiy va xususiy til hodisalari bilan ham bevosita bog'liq. Jumladan, til universalisasi dunyodagi barcha tillarda uchraydigan umumiy xususiyatlarni ifodalasa, dominant hodisalar ko'pchilik tillarga xos bo'lgan belgilarni anglatadi, unikaliya esa faqat bitta til doirasida mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan til hodisasini bildiradi [Greenberg, 1966; 62]. Aynan shu jihatlar tarjimani o'qitishda morfologik-sintaktik birliklarni chuqur va tizimli tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Ingliz va o'zbek tillariga badiiy tarjimada uchraydigan morfologik va sintaktik muammolar, odatda, quyidagi omillarga ko'ra kelib chiqadi:

Ingliz va o'zbek tillarida grammatik kategoriyalarda o'xshashlik va ayrim farqli jihatlar mavjud (1-jadvalga qarang):

1-jadval.

Ingliz va o'zbek tillaridagi qo'shimchalar va shakllar borasida o'xshashlik va farqlar

Tillar	Shaxs-son qo'shimchasi	Kelishik shakli	Egalik shakli
O'zbek tili	+	+	+
Ingliz tili	+	+	-

Jadvaldan ko'rinadiki, shaxs-son qo'shimchalari va kelishik shakli ikki tilda

ham mavjud. Egalik shakli esa ingliz tilida mavjud emas. O‘zbek tilida *kitobim*, *uyim* so‘zlarining ingliz tilidagi muqobilini berish uchun *my*, *his*, *her*, *its*, *our*, *their*, *your* egalik olmoshlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi, ya’ni *kitobim* – *my book*, *uyim* – *my house*.

1. Ingliz tilida otlar artikl bilan ishlatiladi. O‘zbek tilida esa artikllar mavjud emas.

2. Atoqli otlar bo‘yicha ham ayrim farqli jihatlar mavjud bo‘lib, ingliz tilida oy nomlari atoqli ot bo‘lsa, o‘zbek tilida turdosh ot hisoblanadi. Masalan: *He came in September* – *U sentyabrda keldi*.

Til va millat nomlari ingliz tilida atoqli ot bo‘lsa, o‘zbek tilida ular turdosh ot bo‘lib keladi. *I think that the Japanese are considered the hardest-working people in the world* – *Men yaponlarni dunyodagi eng mehnatkash insonlardan deb bilaman*.

3. O‘zbek tilidagi jonli va jonsiz narsalarni ifodalovchi otlarning qaratqich kelishik shakli “-ning” qo‘shimchasi yordamida yasaladi, ingliz tilida esa jonli mavjudotlar uchun “s” qo‘shimchasi, jonsiz predmetlar uchun esa *of* predlogidan foydalaniladi.

4. O‘zbek tilida sanaladigan va sanalmaydigan otlar uchun bir xil olmosh ishlatilsa, ingliz tilida sanaladigan otlar uchun *many* (ko‘p), *few* (kam), sanalmaydigan otlar uchun *much* (ko‘p), *little* (oz) olmoshlari qo‘llanadi.

5. Ingliz va o‘zbek tillaridagi ko‘plik shakllarining o‘ziga xos o‘xshashlik va farqli jihatlar ham mavjud bo‘lib, o‘zbek tilidagi ko‘plik va kuchaytirishni ifodalaydigan ayrim kategoriyalarning ingliz tilida mos til belgisi mavjud emas (2-jadvalga qarang):

2-jadval.

O‘zbek tilidagi “-lar” qo‘shimchasi qo‘llanib ko‘plik va kuchaytirish ma’nosini ifodalaydigan kategoriyalarning ingliz tilidagi muqobil belgilari

№	Kategoriyalar	Misollar	O‘zbek tili	Ingliz tili
1.	Predmetlarning ko‘plik shakli	books – kitoblar	+	+
2.	Tur, xil, navlar nomlari	soils – tuproqlar	+	+
3.	Hurmat ma’nosi	Dadamlar keldilar	+	-
4.	O‘xshash individlarning ko‘pligi	Qurilishga Farxodlar keldi	+	-
5.	Oila-a’zolar	The Browns – Uzoqovlar	+	+
6.	Kengaytirish yoki takrorlash	The waters of the Volga – Volganing suvlari	+	+
7.	Qismlarning ko‘plik shakli	Shim – trousers	-	+
8.	Kuchaytirish ma’nosi	Badanlarim muzlab ketdi	+	-
9.	Taxmin ma’nosi	Pullarimni yerlarda yo‘qotdim	+	-
10.	Umumlashtirish ma’nosi	Adiba, Salimlar kelishdi	+	-

Bundan ko‘rinib turibdiki, ingliz va o‘zbek tillarida ko‘plikni ifodalovchi kategoriyalarda o‘xshashlik bilan birgalikda farqli jihatlar ham mavjud. Xususan, o‘zbek tilidagi kuchaytirish, umumlashtirish, taxmin, kengaytirish yoki takrorlash, hurmat kabi ma’nolarni ifodalovchi kategoriyalarning muqobili ingliz tilida mavjud emas. Bu esa badiiy tarjima jarayonida o‘ziga xos qiyinchilik tug‘diradi. Yuqoridagi jadvalda berilgan gaplar “Dadamlar keldi” – “My fathers came” emas, balki “My dear

father came” tarzida, “Badanlarim muzlab ketdi” – “My bodies have frozen” emas, balki “My whole body has frozen” tarzida ingliz tiliga o‘g‘iriladi.

Quyida A.Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidan olingan matnning ingliz tiliga qilingan tarjimalarida o‘zbek tilining morfologik-sintaktik xususiyatlarining aks etish holatlarini ko‘rib chiqamiz.

Asliyat matni:

– *Bu ikkisining so‘zlariga quloq solib chetda o‘ltirgan Hasanali ham gapga aralashdi:*

– *Amakingiz bizning hovliga kelib turadigan vaqtlarida siz yosh bola edingiz, bek, – dedi. – Amakingiz sizni saroylarga ham olib tushar edilar.* (A.Qodiriy. “O‘tkan kunlar”)

M.Riz tarjimasi:

Hasan Ali put in a few words: “His Honor came to our house many times to visit. You were very young, Bek,” he said. “Your uncle would occasionally take you with him to the serai”. (M.Riz. “Bygone Days”)

I.To‘xtasinov tarjimasi:

Hasanali intervened: “At that time when that gentleman visited our house, you, Bek, were still a child. He used to take you around the city, and caravanserai”. (I.To‘xtasinov va boshq. “The Days Gone By”)

K.Ermakova tarjimasi:

Now he joined in: “In the days when this gentleman visited our house, you, my bek, were still a small child. He would even take you with him to the caravanserai on occasion”. (K.Ermakova. “Days Gone By”)

Asliyat matni va uning tarjimalarida bizning e‘tiborimizni tortgan jihat “Amakingiz sizni saroylarga ham olib tushar edilar” gapidagi “saroylarga” leksik birligining tarjimasi bo‘ldi. Asliyatda ushbu leksik birlik morfologik jihatdan ot so‘z turkumi, sintaktik jihatdan esa hol gap bo‘lagi sifatida baholanadi. Muallif bu yerda “saroylarga” ifodasi orqali Otabekning yoshligida qutidor Toshkentdagi bek saroyi va uning ichi hamda atrofidagi hukumat bo‘linmalariga ko‘p bora tomosha qildirganini ifodalash uchun *saroy* otiga “-lar” qo‘shimchasini qo‘shib, ma‘noni kuchaytirishni maqsad qilgan.

Tarjima matnlarida M.Riz *saroy* so‘zini transliteratsiya qilib *serai* tarzida bergan. Holbuki, bu so‘z manbalarda asosan Sharq mamlakatlarida *karvonsaroy* ma‘nosida ishlatilishi ko‘rsatib o‘tilgan. I.To‘xtasinov esa ushbu leksik birlikni *around the city, and caravanserai* (shahar atrofi va karvonsaroy) tarzida bergan. K.Ermakova esa “saroylarga” leksik birligini *to the caravanserai* so‘z birikmasi bilan ifodalagan. Uchala tarjimani o‘zaro qiyosiy tahlil qilar ekanmiz, ular orasida I.To‘xtasinov tarjimasi asliyatdagi morfologik-sintaktik hamda leksik xususiyatlarni tarjima tiliga olib o‘ta olgan, degan xulosaga kelishimiz mumkin. Bunda tarjimon ma‘noni kengaytirish (*expansion*) tarjima usulidan foydalangan.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi o‘xshashlik hamda ayrim farqli jihatlarni kelishik kategoriyasida ham ko‘rishimiz mumkin va bu farqlar badiiy tarjimada ham muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi (3-jadvalga qarang):

3-jadval.

Ingliz va o'zbek tillarida kelishik kategoriyasi

Kelishiklar	Ingliz tili	O'zbek tili	Inglizcha misol	O'zbekcha misol
Bosh kelishik	+	+		
Qaratqich kelishik	+	+		
Tushum kelishik	-	+	Give me the book!	Kitobni ber!
Jo'nalish kelishik	-	+	He went to school	U maktabga bordi
O'rin-payt kelishik	-	+	He stayed at home	U uyda qoldi
Chiqish kelishik	-	+	He came from Tashkent	U Toshkentdan keldi

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan materiallarga ko'ra, kelishik kategoriyasi o'zbek tilida asosan so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar orqali ifodalansa, ingliz tilida ushbu grammatik munosabatlar predloglar yordamida amalga oshiriladi [Comrie, 1989; 92]. Tarjima jarayonida bunday nomuvofiqliklarni bartaraf etish uchun tarjimon o'zbek tilidagi kelishik kategoriyalarini yasovchi qo'shimchalar hamda ingliz tilidagi predloglarning semantik va funksional xususiyatlari haqida to'liq va tizimli bilimga ega bo'lishi lozim [Baker, 2011; 102].

Badiiy tarjima jarayonida tilning morfologik xususiyatlari bilan bog'liq muammolar nafaqat ot so'z turkumiga, balki fe'l so'z turkumiga oid o'xshashlik va farqli jihatlar bilan ham bog'liq bo'lib, ular tarjima jarayonida turli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi [Newmark, 1988; 88].

Ingliz va o'zbek tillaridagi fe'llarning o'xshashlik va farqli jihatlari quyidagilardan iborat. Avvalo, har ikki tilda ham fe'l harakat yoki jarayonning umumiy ma'nosini ifodalaydi. Shuningdek, ingliz va o'zbek tillarida fe'llar uchun zamon, mayl, nisbat, shaxs-son va inkor kabi grammatik kategoriyalar mavjud [Rahmatullayev, 2006; 214].

Shu bilan birga, ingliz tilida mavjud bo'lgan taksis kategoriyasi o'zbek tilida uchramaydi. Taksis kategoriyasi bir nechta harakat yoki voqea sodir bo'lganda, ularning bir-biriga nisbatan zamondagi tartibini, ya'ni oldin yoki keyin sodir bo'lishini ifodalovchi grammatik vositalar tizimi hisoblanadi. Masalan, *Past Perfect* va *Past Perfect Continuous* zamon shakllari avval sodir bo'lgan harakatni, *Future Perfect*, *Future Perfect Continuous* hamda *Future in the Past* shakllari esa keyin sodir bo'ladigan harakatni ifodalaydi. Jumladan: *If I had prepared for the exams better, I would have entered the university* [Quirk et al., 1985; 189].

Bundan tashqari, ingliz tilida fe'l zamonlari asosan analitik grammatik shakllar yordamida yasaladi (masalan, *I play – I will play*), o'zbek tilida esa fe'l zamonlari o'zakka qo'shimchalar qo'shish orqali hosil qilinadi (masalan, *Men o'ynayman – Men o'ynayapman*) [Crystal, 2003; 223–225; Hojiyev, 2002; 178].

Ingliz tilida fe'llar standart (*regular*) fe'llar (*help – helped – helped*) va nostandart (*irregular*) fe'llar (*break – broke – broken*) kabi turlarga bo'linadi, o'zbek tilida esa bunday morfologik tafovut kuzatilmaydi. Mazkur o'xshashlik va farqli jihatlar badiiy tarjimada muallif bayon etgan ish-harakatning nutqda amalga oshish davrini to'g'ri talqin qilish jarayonida ayrim tarjima qiyinchiliklarini yuzaga keltiradi. Xususan, ingliz va o'zbek tillarida fe'l so'z turkumiga doir tarjimada eng

ko‘p qiyinchilik tug‘diruvchi jihat zamon kategoriyalaridagi farqlar bilan bog‘liqdir. Shu sababli ushbu tarjima muammolarini bartaraf etishda tarjimon ingliz va o‘zbek tillarining zamon tizimidagi o‘xshash va farqli jihatlarni chuqur anglay olishi zarur.

Quyidagi jadvalda ingliz va o‘zbek tillaridagi zamon kategoriyalarining solishtirma holatini ko‘rishimiz mumkin (4-jadvalga qarang):

4-jadval.

Ingliz va o‘zbek tillarida fe‘l zamonlari kategoriyasi

№	Ingliz tili	O‘zbek tili
1.	Present Simple <i>I sometimes go to swimming.</i>	Hozirgi kelasi zamon <i>Men ba‘zan suzishga boraman.</i>
2.	Present Continuous <i>I'm preparing my documents now</i>	Hozirgi davomli zamon <i>Hozir hujjatlarimni tayyorlayapman</i>
3.	Present Perfect <i>We have not completed all tasks yet</i>	Yaqin o‘tgan zamon <i>Hali barcha vazifalarni bajarmadik</i>
4.	Present Perfect Continuous <i>I've been working all day.</i>	XXX
5.	Past Simple <i>We worked so hard yesterday</i>	O‘tgan zamon <i>Biz kecha juda ko‘p ishladik</i>
6.	Past Continuous <i>They were eating KFS at the restaurant.</i>	O‘tgan zamon davom fe‘li <i>Ular restoranda KFS yeyayotgan edilar.</i>
7.	Past Perfect <i>Sara had taken the selfie.</i>	Uzoq o‘tgan zamon <i>Sara selfiga tushdi.</i>
8.	Past Perfect Continuous <i>Had you been waiting long before the taxi arrived?</i>	XXX
9.	Future Simple <i>I will text you later</i>	Kelasi zamon gumon fe‘li <i>Men sizga keyinroq xabar yuboraman</i>
10.	Future Continuous <i>I will be completing my tasks tomorrow</i>	XXX
11.	Future Perfect <i>He will have finished his dissertation.</i>	XXX
12.	Future Perfect Continuous <i>Next year I will have been working here for two years.</i>	XXX
13.	Future Indefinite in the Past <i>I had a feeling they were going to back out of the deal.</i>	XXX
14.	Future Continuous in the Past <i>They were cooking as they were having a dinner party.</i>	XXX
15.	Future Perfect in the Past <i>They will have studied the English tenses.</i>	XXX
16.	Future Perfect Continuous in the Past <i>He will have been doing this since 2020.</i>	XXX
17.	Used to <i>He used to smoke (but now he doesn't smoke)</i>	O‘tgan zamon hikoya fe‘li <i>U ilgari chekar edi (lekin hozir chekmaydi)</i>

18.	To be going to <i>They are going to be happy to see you.</i>	Kelasi zamon maqsad fe'li <i>Ular sizni ko'rishdan xursand bo'lishadi.</i>
19.	Was/were going to <i>She was going to call her mother, but she forgot.</i>	O'tgan zamon maqsad fe'li <i>U onasiga qo'ng'iroq qilmoqchi edi, lekin u esidan chiqarib qo'ydi.</i>

Bizga ma'lumki, badiiy matn turli zamon va unda sodir bo'lgan voqealarning turfa xilligi bilan boshqa uslubdagi matnlardan farq qiladi. Badiiy matn tarjimasida voqea-hodisalarni turli vaqtlarda sodir bo'lishini inobatga olsak, ularni bir tildan boshqa tilga tarjima qilishda tarjimon uchun bir qancha qiyinchiliklar uchrashini tasavvur etish mumkin. Xususan, ingliz va o'zbek tillari doirasida amalga oshirilgan tarjimalarda bu holat yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki bu ikki tilda voqea-hodisalarning sodir bo'lishini ifodalovchi harakatlarni bildiruvchi fe'l kategoriyalari bir-biridan tubdan farq qiladi.

Yuqoridagi jadval asosida ingliz va o'zbek tillaridagi zamonlarni solishtirganimizda, ingliz tilida asosiy 16 ta zamon, o'zbek tilida esa asosiy 11 ta zamon mavjud ekanligi ma'lum bo'ladi. Bundan ko'rinib turibdiki, ingliz tilidan o'zbek tiliga badiiy tarjima jarayonida *Present Perfect Continuous*, *Past Perfect Continuous*, *Future Continuous*, *Future Perfect*, *Future Perfect Continuous*, *Future Indefinite in the Past*, *Future Continuous in the Past*, *Future Perfect in the Past* va *Future Perfect Continuous in the Past* zamonlarida ifodalangan fe'llarning muqobillari o'zbek tilida mavjud emas. Bu borada tarjimon ingliz tilida ushbu zamonlarni ifodalaydigan muayyan fe'l shakllarini o'zining lingvistik bilimlariga tayangan holda o'zbek tilida mavjud fe'l shakllari orqali ifodalashi maqsadga muvofiq bo'ladi. O'zbek tilida esa o'tgan zamon hikoya fe'li, kelasi zamon maqsad fe'li hamda o'tgan zamon maqsad fe'li kabi fe'l zamonlarining ingliz tilidagi aniq muqobillari mavjud emas. Shuning uchun tarjimon bu kabi zamonlarda ifodalangan ish-harakatlarni ingliz tilida mavjud til birliklaridan foydalanib tarjima qilishi lozim. Bu borada yuqoridagi jadvalda ko'rsatib o'tganimizdek, o'tgan zamon hikoya fe'li uchun "used to" dan, kelasi zamon maqsad fe'li uchun "to be going to" dan, o'tgan zamon maqsad fe'li uchun esa "to be going to" ning o'tgan zamon shakli — "was/were going to" dan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Quyida o'zbek tilida muqobil fe'l zamon mavjud bo'lmagan ingliz tilidagi fe'l zamonlariga oid misollarni o'zbek tiliga tarjima qilish xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

1) Present perfect continuous XXX

Ingliz tilidagi Present perfect continuous zamonidagi gap, odatda, o'zbek tilida ifoda vositasini topishga payt ravishlari (fe'l zamonining signal so'zlari) odatda katta yordam beradi.

Tara hasn't been feeling well for two weeks – Tara ikki xaftadan buyon o'zini yaxshi his qilmayotgan edi.

Bu fe'l zamonidagi gap o'zbek tiliga tarjima qilinganda ingliz tilidagi *Present Perfect Continuous* emas, balki *Past Continuous* (o'zbek tilida o'tgan zamon davom fe'li) mazmunini ifodalaydi. Badiiy tarjimadagi asosiy muammo shundaki, o'zbek tiliga o'girilganda ish-harakatning ma'lum vaqt davom etib kelayotganligi va hozirgi

vaqtgacha uzluksiz davom etishi ma'nosi to'liq ifodalanmaydi.

2) Past perfect continuous XXX

I had been working at the company for five years when I got the promotion – Men lavozimga ko'tarilganimda kompaniyada besh yil ishlaganman.

Martha had been walking three miles a day before she broke her leg – Marta oyog'ini sindirishdan oldin kuniga uch mil yurgan.

Ingliz tilidagi *Past Perfect Continuous* zamonidagi gaplarni o'zbek tiliga so'zma-so'z tarjima qilsak, ular o'zbek tilidagi uzoq o'tgan zamon fe'liga aylanib qoladi va harakatning davomiyligi hamda tugallanish ma'nosi yo'qoladi. Bu esa badiiy tarjimada muallif ifodalagan harakat va holatni o'zbek tilida to'laqonli aks ettirishda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun bunday matnlarni o'zbek tiliga tarjima qilishda qo'shimcha ifoda vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi va yuqoridagi misollar o'zbek tiliga quyidagicha tarjima qilinadi:

I had been working at the company for five years when I got the promotion – Men lavozimga ko'tarilgan vaqtda kompaniyada ishlayotganimga besh yil bo'lgan edi.

Martha had been walking three miles a day before she broke her leg – Marta oyog'ini sindirishdan oldin kuniga uch mil yurar edi.

Ushbu misollar ingliz tilidagi *Past Perfect Continuous* zamonidagi gaplar o'zbek tiliga tarjima qilinganda ularning davomiylik va tugallanish ma'nosi to'liq saqlanmasligini ko'rsatadi. Bu esa ayrim fe'l zamon kategoriyalarining o'zbek tilida muqobili mavjud emasligi bilan izohlanadi. Shu sababli bo'lajak badiiy tarjimonlar bunday farqli jihatlarga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

O'zbek tilida ham shunday fe'l zamonlari mavjud bo'lib, ularda ifodalangan ish-harakatlarni ingliz tiliga tarjima qilishda ushbu fe'l zamonlarining aniq muqobili topilmaydi. Bunday hollarda tarjimon mazkur fe'llar ifodalaydigan ma'noni bera oladigan ingliz tilidagi ifoda vositalaridan foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

O'tgan zamon hikoya fe'li — “used to”

O'tgan zamon hikoya fe'li nutq so'zlanayotgan paytdan ilgari muntazam yoki odatiy tarzda bajarilgan (yoki bajarilmagan) ish-harakatni hikoya qilish va tasvirlashni ifodalaydi.

Buyerda Boburning doim o'z kuchi bilan birga olib yuradigan kitoblari saqlanar edi (P.Qodirov) – This was the place where Bobur's books, which he always carried with him, used to be kept.

O'zbek tilidagi o'tgan zamon hikoya fe'lini ingliz tiliga tarjima qilishda asosiy muammo ushbu zamon ifodasini anglatuvchi *saqlanar edi* birikmasini ingliz tiliga o'girishdir. Agar ushbu birikma ingliz tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinsa, tarjima matni ingliz tilidagi oddiy o'tgan zamon majhul nisbatiga mos keladi. Shuning uchun bu holatda odatiy takrorlanuvchi harakatni ifodalovchi *used to* konstruksiyasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'tgan zamon maqsad fe'li — *was/were going to*

O'tgan zamon maqsad fe'li nutq so'zlangan paytdan ilgari bajarilishi

rejalashtirilgan, ammo amalga oshmagan ish-harakatni ifodalaydi.

Odatda, o'zbek tilidagi o'tgan zamon maqsad fe'li ingliz tiliga tarjima qilinganda “-moqchi edi” ma'nosini beradi. Ingliz tilida bu ma'noni ifodalovchi alohida zamon shakli mavjud emas. Shu sababli bunday hollarda *to be going to* konstruksiyasining o'tgan zamon shakli (*was/were going to*)dan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

O'tgan kuni akamga xat yozmoqchi bo'ldim, lekin uni yetib borishi dargumon edi – *The other day I was going to write a letter to my brother, but it was unlikely to be delivered.*

O'zbek tilidagi fe'l zamon shaklini ingliz tilidagi ifoda vositalari yordamida tarjima qilish holati tilimizdagi kelasi zamon maqsad fe'lini ingliz tiliga o'girish bilan ham bog'liqdir.

Bundan tashqari, ingliz tilidagi *Present Indefinite Tense* (hozirgi oddiy zamon) da ifodalanadigan ish-harakatlar o'zbek tilida hozirgi-kelasi zamonga to'g'ri keladi. Masalan:

I go to the university – *Present Indefinite Tense*

Men universitetga boraman – hozirgi-kelasi zamon.

Ingliz tilida ushbu gapning *Present Indefinite Tense*ga mansubligi fe'lning *bare infinitive* shaklida kelishi hamda *every day, always, usually* kabi payt ravishlari orqali aniqlanadi. O'zbek tilida esa bu gapning hozirgi-kelasi zamonda ekanligi fe'lga qo'shilgan “-a” qo'shimchasi orqali ifodalanadi. Bunday holat nafaqat ingliz tilidan o'zbek tiliga yoki o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima jarayonida, balki o'zbek tili o'rganuvchilariga ingliz tili fe'l zamonlarini o'qitishda ham muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bu ingliz va o'zbek tillarining o'ziga xos unikaliga jihatlarni hamda ingliz va o'zbek xalqlarining olamni anglashining tilda voqelanishidagi farqli jihatlarni namoyon etadi.

Badiiy tarjimada sintaksis bilan bog'liq tarjima muammolari alohida e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan jihatlardan biri hisoblanadi [Nida, 1964 Nida & Taber, 1969]. Yuqorida ingliz va o'zbek tillarining turli til oilalari va guruhlariga mansubligi haqida ma'lumot berilgan edi. Shu sababli ushbu tillar o'rtasidagi tarjimalarda morfologik va sintaktik sathlarga doir qiyinchiliklarning yuzaga kelishi tabiiy hodisa sanaladi [Comrie, 1989; 98–100; Croft, 2003].

Mazkur qiyinchiliklar nafaqat tillarning morfologik tizimida, balki sintaktik qurilmasida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Tarjimada uchraydigan sintaktik muammolarni badiiy matnlar nuqtayi nazaridan tahlil qilar ekanmiz, tarjimonlar bu turdagi muammolarga nafaqat nasriy matnlar tarjimasida, balki she'riy matnlar tarjimasida ham tez-tez duch kelishlari e'tirof etiladi [Crystal, 2003; 215–218]. Chunki she'riy matnlardagi inversiya, ritm, qofiya va mantiqiy urg'u kabi unsurlarni tarjima tilida aks ettirish ikki tilning sintaktik xususiyatlarini chuqur bilishni talab etadi [Nida & Taber, 1969].

She'riy tarjimaning sintaktik xususiyatlari alohida monografik tadqiqotni talab qilgani bois, ushbu tadqiqotda asosan nasriy matnlarning sintaktik qurilmalari tahliliga e'tibor qaratildi. Bir tildan xorijiy tilga badiiy tarjima jarayonida sintaktik konstruksiya muhim ahamiyatga ega, chunki tarjimada sintaktik konstruksiya deganda

asliyat tilidagi gap qurilmasining xususiyatlarini hisobga olib, uni tarjima tilining sintaktik me'yorlariga moslashtirish tushuniladi [Nord, 1997].

Badiiy tarjimada asliyat matnining sintaktik qurilmasiga e'tibor bermasdan amalga oshirilgan tarjima sintaktik nomuvofiqlikni yuzaga keltiradi. Masalan, ingliz tilidagi *Tom was coming here with five dogs following him* gapini so'zma-so'z tarjima qilish natijasida o'zbek tilining sintaktik me'yorlariga zid konstruksiya hosil bo'ladi. Bu holat o'zbek tilidagi gap bo'laklarining joylashuvi va ohangdorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [Rahmatullayev, 2006; 312–314]. Shu sababli mazkur gapni *Tom beshta itni o'ziga ergashtirib, bu yerga kelayotgan edi* tarzida tarjima qilish o'zbek tilining sintaktik me'yorlariga mos hisoblanadi.

Tarjima qonuniyatlariga ko'ra, asliyat tilining sintaktik chizmalari tarjima tiliga to'liq ko'chirib olinmaydi, biroq badiiy tasvirning muhim unsurlaridan biri bo'lgan sintaktik qurilma muallif uslubini ifodalashda muhim rol o'ynaydi [Nida, 1964]. Ritm, takror, so'z tartibi, inversiya va mantiqiy urg'u kabi belgilar ham asliyat matnining sintaktik qurilmasi bilan chambarchas bog'liqdir [Crystal, 2003; 219].

Sintaktik qurilma grammatik qonun-qoidalar asosida so'zlar, so'z birikmalari va gaplarning birikishidan hosil bo'lgan yaxlit tizimdir. Agar asliyat tilidagi gap so'z birikmasi yoki qo'shma gap shaklida bo'lsa, tarjima tilida ham ushbu birliklarning saqlanishi tarjima matnining kommunikativ qiymatini ta'minlaydi [Nord, 1997].

Tarjimada so'z tartibi ham jiddiy muammo tug'diradi. Har bir tilning o'ziga xos so'z tartibi mavjud bo'lib, so'zlarning gapdagi joylashuvi muayyan me'yorlarga bo'ysunadi. Ayrim tillarda so'z tartibi qat'iy bo'lsa, boshqa tillarda u nisbatan erkin bo'lishi mumkin. Shu bois, asliyat tilining so'z tartibini tarjima tiliga majburan ko'chirish jiddiy xato hisoblanadi [Comrie, 1985; 17–19]. Tarjima matni tarjima tilining tabiiy so'z tartibiga mos holda amalga oshirilgandagina u idiomatik va tabiiy bo'ladi.

Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lib, ularning morfologik va sintaktik farqlari tarjima jarayonini murakkablashtiradi. Ingliz tili flektiv til sifatida ichki fleksiyaga ega bo'lsa (*sit – sat, catch – caught*), o'zbek tili agglutinatив til bo'lib, grammatik ma'nolar affiksalar orqali ifodalanadi [Comrie, 1989; Rahmatullayev, 2006].

Badiiy tarjimada uchraydigan eng jiddiy muammolardan biri sintaktik noaniqlik bo'lib, u gap bo'laklarining noto'g'ri joylashuvi natijasida bir nechta talqinning yuzaga kelishiga olib keladi. Masalan, *Visiting speakers can be awful* gapida noaniqlik mavjud bo'lib, ushbu holat tarjimada aniq sintaktik yechimni talab qiladi. Shu bois tarjimon sintaktik noaniqlikni bartaraf etishga alohida e'tibor qaratishi lozim [Crystal, 2003; 222–224].

Y.Nayda bir xil sintaktik konstruksiya bir qancha turli munosabatlarni ifodalashi va shu tariqa turli ma'nolarga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi [Nida, 1964]. Uning fikricha, ikkita ot yoki olmoshdan iborat grammatik konstruksiya ingliz tilidagi eng noaniq konstruksiyalardan biri hisoblanadi, chunki u turli semantik va sintaktik munosabatlarni ifodalaydi [Nida & Taber, 1969; 73–75]. Mazkur xususiyatlar ingliz tilidan o'zbek tiliga badiiy tarjimada alohida e'tibor berilishi lozim bo'lgan jihatlardan biridir [Crystal, 2003; 221–223].

Demak, ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi badiiy tarjimada uchraydigan morfologik-sintaktik muammolar, asosan, so'z turkumlari, so'z tartibi va sintaktik konstruksiyalardagi farqlar bilan bog'liq holda yuzaga keladi [Comrie, 1989; Rahmatullayev, 2006]. Ushbu muammolarni samarali bartaraf etish uchun bo'lajak badiiy tarjimonlar ingliz va o'zbek tillarining qiyosiy morfologiyasi va qiyosiy sintaksisi bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari zarur [Croft, 2003].

Shu bilan birga, dars jarayonida professor-o'qituvchilar tomonidan transpozitsiya, qismlarga ajratish, kengaytirish kabi morfologik tarjima usullari hamda kalkalash, kompressiya, so'z tushirib qoldirish, inversiya, antonimik tarjima, so'z qo'shish kabi sintaktik tarjima usullari haqida tizimli va izchil ma'lumot berib borilishi lozim. Aynan ushbu yondashuv talabalarda badiiy tarjimada uchraydigan morfologik-sintaktik qiyinchiliklarni bartaraf etish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Bir tilda mavjud bo'lmagan til hodisasi, til birligi yoki ifoda vositalarini tarjima tilida aks ettirishda tasvirlanayotgan obyekt yoki voqelikning funksional vazifasi hamda sintaktik muvofiqligiga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

Badiiy tarjimaning morfologik muammolarini bartaraf etish metodikasi

Metodik ta'minot orqali talabalar quyidagilarni o'rganadilar:

a) tarjimada qo'llaniladigan kommunikativ tarjima, semantik tarjima, moslama tarjima va idiomatik tarjima uslublari;

b) tarjimada qo'llaniladigan transpozitsiyalar va ekvivalentlikka asoslangan tarjima usullari;

d) asliyat va tarjima tillari morfologik tizimlarining farqli jihatlari;

e) badiiy tarjimada uchraydigan morfologik muammolarni bartaraf etish usullari.

Bunda talabalar asliyat va tarjima matnlarida so'z turkumlarini tarjima qilish bilan bog'liq muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini amaliy misollar asosida o'zlashtiradilar. Tarjima uslublari sifatida kommunikativ tarjima, semantik tarjima, moslama tarjima va idiomatik tarjima tanlanadi. Ushbu uslublarni qo'llashdan maqsad tadqiqotning ikkinchi bobida bayon etilgan tarjima uslublarning mohiyati va asosiy me'yorlariga rioya qilgan holda tarjima amaliyotini tashkil etishdan iborat [Nida & Taber, 1969].

Jumladan, moslama tarjima (*adaptation*) tarjimaning eng erkin turi bo'lib, u asosan komediya janridagi asarlarda va she'riy matnlarda qo'llaniladi. Bunda tarjimon asliyatni imkon qadar tarjima tili sohiblariga yaqinlashtirishni maqsad qilib, asliyatga nisbatan erkin munosabatda bo'ladi [Nida, 1964]. Asar mavzusi, qahramonlari va syujeti saqlangan holda, asliyat tili madaniyati tarjima tili madaniyati bilan almashtiriladi va matn qayta yaratiladi. Shu bois talabalar ushbu tarjima xususiyatlariga alohida e'tibor qaratishlari lozim. Dars jarayonining bevosita amaliy qismiga tegishli bo'lgan tarjima strategiyasi esa asliyat matnidagi kichik leksik birliklarni tarjima qilish jarayonida mos tarjima transformatsiyalarini tanlash bilan belgilanadi [Nida & Taber, 1969; 210–213]. Bu jarayonda tarjima transformatsiyalarining umumiy tasnifi hamda berilgan asliyat matnida morfologik birliklar ifodalagan lisoniy vositalar tarjimasida qo'llanishi mumkin bo'lgan tarjima transformatsiyalari borasida so'z boradi (5-jadvalga qarang):

5-jadval.

Badiiy tarjimaning morfologik muammolari asliyat va uch xil tarjima variantlari

<i>Ular hujraga kelib kirdilar. Otabek kelguchilarni ulug'lab qarshiladi.</i> – <i>Bizni kechirasiz, bek aka, – deb Rahmat uzr aytdi, – vaqtsiz kelib sizni tinchsizladik.</i> <i>Otabek ularga yuqoridan joy ko'rsatar yekan, yoqimliq bir vaziyatda:</i> – <i>Tinchsizlamadingizlar, bil'aks quvontirdingizlar, – dedi, – shahringizga birinchi marta kelishim bo'lg'ani uchun tanishsizlik, yolg'izlik meni juda zeriktirgan edi.</i>	A.Qodiriy. “O'tkan kunlar”. B. 2.
<i>They both entered the lodgings. Atabek greeted them respectfully, as is proper.</i> – <i>Forgive us, bek-aka, – Rakhmat began, – for disturbing you with a visit at this untimely hour.</i> <i>Ushering the guests to be seated in the place of honour, Atabek replied with disarming kindness:</i> – <i>Why no, not at all! You are not disturbing me, far from it! You have greatly gladdened me, since I am visiting your city for the first time and, knowing no-one here, I am quite weary of this enforced seclusion and tedium.</i>	K.Ermakova “Days Gone By”. p. 11.
<i>They entered the room. Otabek respectfully greeted them.</i> – <i>“Pardon us for disturbing you, Bek aka!” Rahmat said apologetically.</i> – <i>“We troubled you with our untimely visit.”</i> <i>Inviting the guests to take the seats of honor, Otabek politely replied:</i> – <i>“No, you did not disturb me; on the contrary, your visit has made me very happy.”</i> – <i>“Since I do not know anyone here, I have been feeling rather bored during my first visit to your town.”</i>	I.To'xtasinov va boshq. “The Days Gone By”. p. 7.
<i>When the two entered the small room, Otabek greeted them warmly.</i> <i>“We are sorry, dear Bek,” Rahmat apologized. “We regret inconveniencing you.”</i> <i>Otabek, unperturbed by the interruption, invited them to take the seats of honor:</i> <i>“You are not inconveniencing me at all; on the contrary, your unexpected visit has gladdened my heart. This is my first visit here. I have neither friends nor relatives in Margilan, and being unfamiliar with the city, together with my reserved nature, has left me feeling quite lonely.”</i>	M.Riz. “Bygone Days”. p. 44.

Mazkur matnda tarjimaning morfologik muammolarining aksariyati fe'l zamonlari bilan bog'liqdir. Asliyat matnidagi “Vaqtsiz kelib sizni tinchsizladik” jumlasini K.Ermakova tomonidan ingliz tilidagi harakat nomi (*gerund*) orqali, M.Riz tomonidan esa hozirgi oddiy zamon fe'li yordamida tarjima qilingan. Faqat I.To'xtasinov tarjimasida ushbu jumla o'tgan zamonda aks ettirilgan, ya'ni *We troubled you with our untimely visit*. Semantik va kommunikativ tarjima uslublari qonuniyatlariga ko'ra, I.To'xtasinov va K.Ermakova tarjimalari adekvat tarjima hisoblanadi. Chunki bunda asosiy ma'no tarjima matniga olib o'tilgan hamda tarjima matnida ham asliyat matnidagi kommunikativ xususiyat saqlab qolingan. Tarjima transformatsiyalari nuqtayi nazaridan K.Ermakova transpozitsiya usulidan foydalangan. Asliyat matnidagi o'tgan zamon fe'li tarjima matnida harakat nomiga aylantirilgan. Shuningdek, mazkur matndagi “Tinchsizlamadingizlar, bil'aks quvontirdingizlar”, dedi jumlasini ham o'tgan zamonda ifodalangan bo'lib, ushbu gapni K.Ermakova hozirgi davomli zamonda,

I.To‘xtasinov o‘tgan zamonda, M.Riz esa hozirgi oddiy zamonda tarjima qilgan. Bu yerda I.To‘xtasinov tarjimasi adekvat tarjima hisoblanadi. K.Ermakova va M.Riz tomonidan yaratilgan tarjimalardagi muammolarni bartaraf etishda ekvivalentlik tarjima usulidan foydalanish maqsadga muvofiq. Chunki o‘zbek tilidagi o‘tgan zamon fe‘lining ingliz tilida *Past Indefinite Tense* shaklidagi ekvivalenti mavjud. Demak, badiiy tarjimaning morfologik muammolarini bartaraf etishda semantik va kommunikativ tarjima uslublari, shuningdek, transpozitsiya hamda ekvivalentlik tarjima transformatsiyalaridan foydalanishni talabalarga o‘rgatish lozim.

Ushbu mavzuni samarali tashkil etishda qo‘llanadigan interfaol metodlar:

“Aqliy hujum” (*Brainstorming*) interfaol metodi tarjimadan oldingi tahlil jarayonida dars mashg‘ulotlarida samarali qo‘llaniladi. Ushbu metod orqali talabalarga asliyat matnidagi fe‘l zamonlarini ifodalovchi gaplarni aniqlash, ularning ingliz tilida ekvivalenti mavjud yoki mavjud emasligini belgilash, ekvivalenti bo‘lmagan hollarda esa ushbu fe‘l zamonini qaysi lisoniy vositalar yordamida ifodalash mumkinligi yuzasidan o‘z fikrlarini navbatma-navbat bayon etish vazifalari beriladi [Comrie, 1985; Rahmatullayev, 2006]. Ushbu interfaol metoddan foydalanish talabalarining til kompetensiyasini, shuningdek, nasriy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, chunki talabalar grammatik birliklarni nafaqat nazariy, balki funksional jihatdan ham tahlil qilishni o‘rganadilar.

“Munozara vaqti” (*Buzz Session*) metodida talabalar bir necha guruhlariga bo‘linib, barcha guruhlariga yagona mavzu — asliyat va tarjima tillari morfologik tizimidagi farqli jihatlarni aniqlash vazifasi beriladi. Har bir guruhda talabalar o‘z fikr va mulohazalarini bildirish orqali faol ishtirok etadilar. Bunda talabalar o‘rtasida munozara va hamkorlik muhiti o‘qituvchi tomonidan rag‘batlantiriladi [Nord, 1997]. Har bir talabaning fikri asosida asliyat va tarjima tillari o‘rtasidagi morfologik farqlar haqida imkon qadar to‘liq va tizimli axborot shakllantiriladi [Croft, 2003; Comrie, 1989]. Munozarani faollashtirish maqsadida o‘qituvchi talabalar e‘tiboriga kalit so‘zlar yoki yo‘naltiruvchi savollarni havola etadi. Masalan, “O‘zbek tilidagi kelasi zamon maqsad fe‘li ingliz tilida qaysi lisoniy vositalar orqali ifodalanadi?” kabi savollar talabalarining qiyosiy fikrlashini rivojlantiradi [Crystal, 2003; 224–226]. Asliyat va tarjima tillarining morfologik tizimidagi bunday farqli jihatlarni qanchalik chuqur o‘rganilsa, badiiy tarjimada yuzaga keladigan morfologik muammolarni bartaraf etish shunchalik samarali amalga oshiriladi [Rahmatullayev, 2006].

Badiiy tarjimaning sintaktik muammolarini bartaraf etish metodikasi

Metodik ta‘minot orqali talabalar quyidagilarni o‘rganadilar:

a) tarjimada qo‘llanadigan semantik, kommunikativ va idiomatik tarjima uslublari;

b) tarjimada qo‘llanadigan shakliy ekvivalentlik, boshqa so‘zlar bilan ifodalash, kengaytirish, kompressiya, so‘z qo‘shish, so‘z tushirib qoldirish hamda so‘z tartibini o‘zgartirish tarjima usullari;

d) asliyat va tarjima tillari sintaktik tizimining farqli jihatlari;

e) badiiy tarjimada uchraydigan sintaktik muammolarni bartaraf etish usullari.

Darsning kirish qismida o‘qituvchi semantik, kommunikativ va idiomatik

tarjima uslublari, ularning tavsifi hamda mohiyati haqida talabalarga tushuncha beradi. Ushbu tarjima uslublarning me'yorlari asosida badiiy tarjimaga yondashish tamoyillari shakllantiriladi va shundan so'ng talabalarga asliyat matni havola etiladi [Yo'ldoshev, 2018]. Mazkur bosqich talabalarda tarjima jarayonini diskursiv va kommunikativ birlik sifatida idrok etish ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiladi [Saidova & Nadirxanova, 2023; 135–138].

Badiiy tarjimaning sintaktik muammolarini bartaraf etish metodikasida asliyat va tarjima tillarining sintaktik xususiyatlari, ularning o'xshash va farqli jihatlarini, sintaktik qurilmalar, shuningdek, asliyat va tarjima tillaridagi so'z birikmalari, gaplar va ularning turlarining matndagi funksional farqlari haqida tizimli ma'lumot taqdim etiladi [Huddleston & Pullum, 2002; Swan, 2005]. Ushbu yondashuv tarjima jarayonida yuzaga keladigan sintaktik nomuvofiqliklarni oldindan aniqlash imkonini beradi [Toury, 1995]. Tarjimani boshlashdan oldin tarjimada qo'llaniladigan sintaktik transformatsiyalar, jumladan, shakliy ekvivalentlik, boshqa so'zlar bilan ifodalash (parafraza), kengaytirish, kompressiya, so'z qo'shish, so'z tushirib qoldirish hamda so'z tartibini o'zgartirish kabi tarjima usullari haqida ham talabalarga zaruriy axborot beriladi [To'xtasinov, 2018]. Ushbu transformatsiyalar tarjima tilining sintaktik me'yorlarini saqlagan holda badiiy matnni qayta yaratishga xizmat qiladi [Hatim & Mason, 1997; 147]. Tarjimani o'qitishda grammatik ekvivalentlik masalasi faqat morfologik shakllarni moslashtirish bilan cheklanmaydi, balki grammatik kategoriyalarning turli tillarda turlicha ifodalanishi, so'z tartibi, tema-rema munosabati va matnning axborot tuzilmasini hisobga olishni ham talab etadi. Shuningdek, J.Mandey tarjima nazariyalarini o'qitishda sintaktik va stilistik transformatsiyalarni alohida amaliy ko'nikma sifatida shakllantirish, talabalarni tarjima jarayonida matn, kontekst va madaniy omillarni birgalikda tahlil qilishga o'rgatish zarurligini ko'rsatadi [Munday et al., 2022].

P.Nyumark fikricha, tarjimada grammatik transformatsiyalar asliyat matnidagi shakliy tuzilmani ko'r-ko'rona saqlash emas, balki tarjima tilining tabiiy sintaktik me'yorlariga mos ravishda ma'noni qayta ifodalash vositasi hisoblanadi [Newmark, 1988]. J.P. Vine va J.Darbelne esa sintaktik nomuvofiqliklarni bartaraf etishda transpozitsiya, modulyatsiya, ekvivalentlik va adaptatsiya kabi usullar muhim o'rin tutishini qayd etib, tarjimonning vazifasi asliyatdagi grammatik qurilmani tarjima tilida tabiiy va funksional jihatdan mos shaklda qayta yaratishdan iborat ekanligini asoslaydi [Vinay & Darbelnet, 1995]. A.Chesterman tarjima strategiyalarini semantik, sintaktik va pragmatik yo'nalishlarga ajratgan holda, sintaktik strategiyalar tarjimada gap tuzilishi, so'z tartibi, qo'shma gaplar, gap bo'laklari va grammatik kategoriyalarni qayta tashkil etish imkonini berishini ta'kidlaydi [Chesterman, 2016].

J.Xaus tarjima sifatini baholashda matnning faqat leksik yoki grammatik mosligini emas, balki uning funksional-pragmatik qiymatini ham inobatga olish zarurligini ko'rsatadi. Uning fikricha, tarjima matni asliyat matniga kommunikativ vazifa, uslubiy yo'nalish va diskursiv ta'sir jihatidan mos bo'lishi kerak [House, 2015]. P.Fosett esa tarjimaga lingvistik yondashuvda grammatik strukturalar, sintaktik shakllar va ma'no munosabatlarini chuqur tahlil qilish tarjima jarayonining nazariy va

amaliy asosini tashkil etishini qayd etadi [Fawcett, 1997].

M.A. Xollidey va S.M.I. Matissen funksional grammatika doirasida gapni nafaqat grammatik birlik, balki ma'no yaratish vositasi sifatida talqin qiladi. Bu yondashuv tarjimani o'qitishda gapning strukturaviy shakli bilan bir qatorda uning matndagi ideatsion, interpersonal va tekstual vazifalarini ham o'rgatish zarurligini ko'rsatadi [Halliday & Matthiessen, 2014]. J.Baybi morfologik shakllarning ma'no bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlab, grammatik birliklar nutqiy qo'llanish jarayonida shakllanishi va funksional qiymat kasb etishini asoslaydi [Bybee, 1985]. M.Snel-Xornbi esa tarjimashunoslikda integrativ yondashuvni ilgari surib, tarjima jarayonida til, matn, madaniyat, uslub va kommunikativ vazifani bir butun tizim sifatida o'rganish zarurligini ta'kidlaydi [Snell-Hornby, 1988]. Shu nuqtayi nazardan, tarjimani o'qitishda morfologik va sintaktik birliklarni alohida grammatik hodisalar sifatida emas, balki matnning semantik, pragmatik va kommunikativ tuzilmasi bilan uzviy bog'liq holda o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv bo'lajak tarjimonlarda grammatik sezgirlikni, kontekstual tahlil ko'nikmasini, transformatsion fikrlashni va tarjima tilida tabiiy ifoda yaratish malakasini rivojlantiradi [Snell-Hornby, 1988].

Tarjima uslublari talabalarga badiiy tarjimaga qanday yondashish lozimligini ko'rsatib bersa, tarjima usullari esa badiiy matndagi sintaktik birliklarni tarjima qilish yo'llarini amaliy jihatdan o'rgatadi [Yoldoshev, 2018]. Shu bois talabalar badiiy matnda uchraydigan sintaktik muammolarni aynan ushbu ikki omil – tarjima uslublari va tarjima usullari orqali bartaraf etish ko'nikmasiga ega bo'lishlari lozim [Saidova & Nadirxanova, 2023; 138–140; To'xtasinov, 2018; 97–99]. Dars jarayonining amaliy qismida mavzuga aloqador asliyat matni va tarjima matnlari quyidagicha tahlil qilinadi. Tahlil jarayonida talabalarda sintaktik birliklarni tarjima qilish, sintaktik muammolarni bartaraf etish bo'yicha ko'nikma va malakalar shakllanadi (6-jadvalga qarang):

6-jadval.

Badiiy tarjimaning sintaktik muammolari asliyat va uch xil tarjima variantlari

<i>Tanchaning ikki biqinida ikki xotin: bulardan bittasi ichidan atlas ko'ynak, ustidan odmi xon atlas guppy kiygan, boshig'a oq dakanani xom tashlag'an, o'ttuz besh yoshlar chamaliq go'zal, xush bichim bir xotin. Yuzidan muloyimlik, eriga itoat, to'g'riliq ma'nolari tomib turg'an bu xotin qutidorning rafiqasi – Oftob oyim.</i>	A.Qodiriy. “O'tkan kunlar”. B. 2.
<i>Two women are seated either side of the sandal. One of them is a woman of thirty-five clad in an atlas silk dress, a short, quilted, sleeveless felt jacket, with a white scarf thrown over her head. A shapely woman, her small face, open and friendly, radiates devotion to her husband. This is Oftobayim, Kutidor's wife.</i>	K.Ermakova. “Days Gone By”. p. 11.
<i>On both sides of the hearth are two women: one of them – stately, beautiful, open, friendly and gentle, with an expressive of absolute obedience to her husband face - a woman of about thirty-five, dressed in a satin dress, a short quilted padded jacket, her head draped with a white kerchief, a qutidor's wife – Oftoboyim.</i>	I.To'xtasinov va boshq. “The Days Gone By”. p. 7.
<i>On either side of the sandal, a woman reposes. One is wearing a long dress of khan atlas inside a sleeveless silk robe. Over these items hangs a loose white silk scarf. She is about thirty-five, beautiful, and slim. She has a face that personifies kindness as well as modest deference to her husband, without any sign of artifice. She is Qutidors wife – Oftob Oyim.</i>	M.Riz. “Bygone Days”. p. 44.

Yuqoridagi asliyat matni parchasida “tanchaning ikki biqinida” soʻz birikmasi ingliz tiliga K.Ermakova tomonidan either side of the sandal, I.Toʻxtasinov tomonidan “on both sides of the hearth”, M.Riz tomonidan “On either side of the sandal” tarzida oʻgʻirilgan. Ingliz va oʻzbek tillarida sintaktik birliklarning yasash jihatidan ushbu soʻz birikmasi nazarimizda, toʻgʻri tarjima qilingandek, biroq semantik jihatdan uchala tarjimada ham biroz gʻalizliklar mavjud. K.Ermakova va M.Riz tomonidan berilgan “either side of the sandal” variantida “either” soʻzining qoʻllanishida mulohaza mavjud. Asliyat matnida tanchaning ikki biqinida tasvirlangan. Lekin tarjimadagi “either” soʻzi ikki biqin yoki tarafning maʼnosini toʻliq bermasligi mumkin. Chunki “either” soʻzining u yoki bu, unisi yoki bunisi, ikkalasidan bittasi, ikki kishidan har biri, har qaysi degan maʼnolari mavjud. Agar tarjimonlar shu birikma uchun “both” soʻzini ishlatganda sintaktik-semantik maʼno aks etgan boʻlardi. I.Toʻxtasinov tarjimasida esa leksik birlik bilan bogʻliq gʻalizlik mavjud. Yaʼni *hearth* – oʻchoq, tosh pilta maʼnosini beradi. *Sandal* esa ulardan farq qiladi. Lekin sintaktik birliklarni tarjima tilida ifodalashga shu tarjima haqliroqdir. Ushbu matn parchasidagi “bulardan bittasi ichidan atlas koʻynak, ustidan odmi xon atlas guppy kiygan, boshigʻa oq dakanani xom tashlagʻan, oʻttuz besh yoshlar chamaliq goʻzal, xush bichim bir xotin. Yuzidan muloyimlik, eriga itoat, toʻgʻriliq maʼnolari tomib turgʻan bu xotin qutidorning rafiqasi – Oftob oyim” matni asar qahramonining tashqi qiyofasi va ichki dunyosini tasvirlashga bagʻishlangan boʻlib, uyushiq boʻlaklardan xosil boʻlgan murakkab qoʻshma gaplardan iboratdir. Bu tarjimaga uchala tarjimon ham uch xil yondashgan. I.Toʻxtasinov oʻzbek tili sohibi boʻlganligi uchun asliyatga sodiq tarzda tarjima uslubidan foydalangan holda asliyat strukturasi tarjima tiliga olib oʻtgan. Murakkab qoʻshma gaplar strukturasi asliyatdagidek qolgan. K.Ermakova esa tasvirlashda qoʻllangan sintaktik birliklar joylashuvini oʻzgartirgan. M.Riz esa qismlarga ajratish transformatsiyasidan foydalangan holda asliyatdagi murakkab qoʻshma gapni toʻrtta gapga boʻlgan holatda tarjima qilgan va qaysidir maʼnoda oʻz ishini osonlashtirgan. Tarjimon tarjima strategiyasiga binoan qaysi uslub va usuldan foydalanishdan qatʼiy nazar oʻzining asosiy maqsadiga, yaʼni tarjima matnda kommunikativ funksiyani xosil qilsa, asosiy masala yechilgan boʻladi.

Ushbu mavzuni samarali tashkil etishda qoʻllanadigan interfaol metodlar:

“Ikki toʻgʻri va bitta xato (*Two truths and one lie*)” interfaol metodi asliyat matnining bir necha xil tarjima variantlarini solishtirib tahlil qilish orqali tarjimoni oʻrgatishga bagʻishlanadi. Bunda talabalarga asliyat matni va 3 ta tarjima variantlari taqdim etiladi. Talabalar oʻzlarining daftarlariga 4 ta katak boʻsh joy chizadi.

Ulardan birinchisiga asliyat matnidagi bitta gap yoziladi. Ikkinchi boʻsh katakka tarjima variantning notoʻgʻrisi yoziladi. Uchinchi va toʻrtinchi boʻsh kataklarga toʻgʻri tarjima variantlari yoziladi. Bu topshiriqlarni har bir talaba oʻzining yondashuvi va munosabati asosida bajaradi va navbatma-navbat nima uchun toʻgʻri va notoʻgʻri variantlar yozilganligini asoslab beradilar (7-jadvalga qarang):

7-jadval.

“Ikkiti to‘g‘ri va bitta xato (Two truths and one lie)” interfaol metodini badiiy tarjimada qo‘llash bo‘yicha namuna

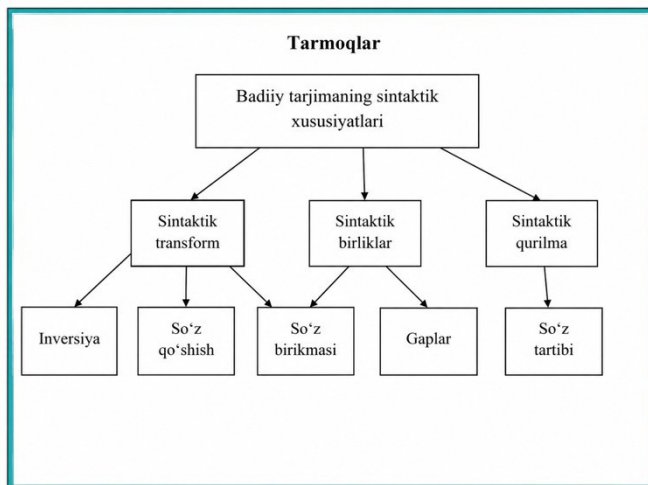
Asliyat matni	<i>Bulardan bittasi ichidan atlas ko‘ynak, ustidan odmi xon atlas guppy kiygan</i>	Asliyat matni
Tarjima matn 1	<i>One of them – stately, beautiful, open, friendly and gentle, with an expressive of absolute obedience to her husband face</i>	To‘g‘ri variant
Tarjima matn 2	<i>One is wearing a long dress of khan atlas inside a sleeveless silk robe.</i>	To‘g‘ri variant
Tarjima matn 3	<i>One of them is a woman of thirty-five clad in an atlas silk dress</i>	Noto‘g‘ri variant

Bu metod orqali talabalar asliyat va tarjima matnlarini tizimli tahlil qilishga, asliyat va tarjima matnlarining struktur jihatdan farqli jihatlarini aniqlashga, asliyat va tarjima variantlarini solishtirishga erishadilar. Bu esa bo‘lajak badiiy matn tarjimonlarida lingvistik, ijodkorlik, nasriy hamda kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishga yordam beradi.

“Tarmoqlar (Cluster)” metodi talabalarni faollashtirishga va mustaqil fikrlashga undaydi hamda ta’lim jarayonining markazida bo‘lgan talaba va o‘qituvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Talaba dars jarayonida faol ishtirok etadi. Ushbu jarayon ta’lim oluvchilarning o‘qib-o‘rganishini rag‘batlantiradi, darsga qiziqishning yuqori darajada bo‘lishini, egallagan bilimlarni maqsad va ehtiyojlarga muvofiqlashtirishda tashabbuskor va mas’uliyatli bo‘lishni, munozara va tahlilni amalda bajarish orqali fikr-mulohaza yuritishni ta’minlaydi.

Tarmoqlar interfaol metodini badiiy tarjimaning sintaktik muammolarini bartaraf etishda qo‘llash berilgan matndagi sintaktik muammolarni tegishli transformatsiya va yondashuvlar orqali bartaraf etishga yordam beradi:

Tarmoqlar interfaol metodining badiiy tarjimaning sintaktik muammolarini bartaraf etishda qo‘llanishi

Ushbu interfaol metod orqali talabalarning til ko'nikmalari bilan birgalikda, ularning lingvistik, nasriy va kasbiy kompetensiyalari ham rivojlanadi. Bu metod badiiy tarjimaning sintaktik muammolaridan tashqari, leksik-semantik, stilistik muammolari va ularni bartaraf etish usullariga bag'ishlangan darslarda ham foydalanilishi mumkin.

XULOSA

Mazkur tadqiqot tarjimani o'qitishda morfologik va sintaktik birliklarning o'rni hamda ularning badiiy tarjima jarayonidagi funksional xususiyatlarini kompleks tahlil qilishga bag'ishlandi. Tadqiqot davomida o'zbek va ingliz tillarining grammatik tizimlari o'rtasidagi tipologik farqlar tarjima jarayonida yuzaga keladigan asosiy morfologik-sintaktik qiyinchiliklarning manbai ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilida grammatik munosabatlarning asosan sintetik vositalar, xususan, kelishik qo'shimchalari va fe'l affikslari orqali ifodalanishi hamda ingliz tilida ushbu munosabatlarning analitik vositalar, jumladan, predloglar va yordamchi fe'llar orqali berilishi tarjimada doimiy transformatsiyalarni talab etadi. Ushbu nomuvofiqliklarni hisobga olmaslik tarjimada grammatik xatolar va semantik siljishlarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek tillarida fe'l so'z turkumiga xos bo'lgan o'xshashliklar bilan bir qatorda, zamon, taksis, aspekt va fe'l shakllarining yasalishidagi farqlar tarjima jarayonida eng murakkab muammolar sirasiga kiradi. Ayniqsa, ingliz tilida mavjud bo'lgan taksis kategoriyasining o'zbek tilida muqobili yo'qligi tarjimada ma'no va vaqt munosabatlarini qayta tuzishni talab qiladi. Qiyosiy va kontekstual tahlillar shuni ko'rsatdiki, morfologik va sintaktik birliklarni alohida emas, balki matn doirasida o'zaro bog'liq holda o'rganish tarjima sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Tarjima jarayonida qo'llaniladigan grammatik transformatsiyalar, xususan, ma'noni kengaytirish, qisqartirish, qayta tuzish va moslashtirish usullari tarjima tilining me'yorlariga muvofiq holda tanlanganda, badiiy matnning kommunikativ va estetik qiymatini saqlab qolish imkoniyati ortadi. Xususan, morfologik-sintaktik birliklarni qiyosiy asosda o'rgatish tarjimonlarning murakkab grammatik vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Umuman olganda, tarjimani o'qitishning morfologik-sintaktik asoslarini chuqur va tizimli o'rganish nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega bo'lib, mazkur tadqiqot natijalari tarjimashunoslikda grammatik muammolarni tadqiq etish, tarjimon tayyorlash jarayonini takomillashtirish hamda badiiy tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot xulosalari kelgusida tarjimani o'qitish metodikasini yanada rivojlantirish va turli til juftliklari asosida qiyosiy tadqiqotlar olib borish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). London: Routledge.
2. Bybee, J.L. (1985). *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins.
3. Boqieva, G.X. (2019). *Badiiy tarjimada stilistik moslashuv*. Toshkent: Fan.
4. Ermakova, K. (2016). *Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjimada leksik muammolar*. Toshkent: Navro'z.

5. Fawcett, P. (1997). *Translation and language: Linguistic theories explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
6. Greenberg, J.H. (Ed.). (1966). *Universals of language* (2nd ed.). Cambridge, MA: MIT Press.
7. Halliday, M.A.K., & Matthiessen, C.M.I.M. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4th ed.). London: Routledge.
8. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The translator as communicator*. London: Routledge.
9. Hojiyev, A. (2002). *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. Toshkent: Fan.
10. House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. London: Routledge.
11. Huddleston, R., & Pullum, G.K. (2002). *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Jalolov, J. (2012). *Chet tillarni o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
13. Catford, J.C. (1965). *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. London: Oxford University Press.
14. Koller, W. (1995). The concept of equivalence and the object of translation studies. *Target*, 7(2), 191–222.
15. Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Comrie, B. (1989). *Language universals and linguistic typology: Syntax and morphology* (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
17. Crystal, D. (2003). *The Cambridge encyclopedia of the English language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
18. Croft, W. (2003). *Typology and universals* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
19. Munday, J., Ramos Pinto, S., & Blakesley, J. (2022). *Introducing translation studies: Theories and applications* (5th ed.). London: Routledge.
20. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. New York: Prentice Hall.
21. Nida, E.A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: E.J. Brill.
22. Nida, E.A., & Taber, C.R. (1969). *The theory and practice of translation*. Leiden: E.J. Brill.
23. Nord, C. (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
24. Rahmatullayev, Sh. (2006). *O'zbek tili grammatikasi*. Toshkent: Universitet.
25. Saidova, M., & Nadirxanova, N. (2023). Diskurs tahlilining zamonaviy yo'nalishlari. *Filologiya masalalari*, 2, 134–140.
26. Snell-Hornby, M. (1988). *Translation studies: An integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins.
27. Swan, M. (2005). *Practical English usage* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.
28. Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
29. To'xtasinov, I. (2018). *Badiiy tarjimada grammatik transformatsiyalar*. Toshkent: Fan.
30. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation*. Amsterdam: John Benjamins.
31. Yo'ldoshev, B. (2018). *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Fan.
32. Chesterman, A. (2016). *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (Rev. ed.). Amsterdam: John Benjamins.

REFERENCES

1. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). London: Routledge.
2. Boqieva, G.Kh. (2019). *Stylistic adaptation in literary translation*. Tashkent: Science.
3. Bybee, J.L. (1985). *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins.
4. Catford, J.C. (1965). *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. London: Oxford University Press.

5. Chesterman, A. (2016). *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (Rev. ed.). Amsterdam: John Benjamins.
6. Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Comrie, B. (1989). *Language universals and linguistic typology: Syntax and morphology* (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
8. Croft, W. (2003). *Typology and universals* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
9. Crystal, D. (2003). *The Cambridge encyclopedia of the English language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
10. Ermakova, K. (2016). *Lexical problems in translation from English into Uzbek*. Tashkent: Navruz.
11. Fawcett, P. (1997). *Translation and language: Linguistic theories explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
12. Greenberg, J.H. (Ed.). (1966). *Universals of language* (2nd ed.). Cambridge, MA: MIT Press.
13. Halliday, M.A.K., & Matthiessen, C.M.I.M. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4th ed.). London: Routledge.
14. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The translator as communicator*. London: Routledge.
15. Hojiyev, A. (2002). *Explanatory dictionary of linguistic terms*. Tashkent: Science.
16. House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. London: Routledge.
17. Huddleston, R., & Pullum, G.K. (2002). *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Jalolov, J. (2012). *Methods of foreign language teaching*. Tashkent: Teacher.
19. Koller, W. (1995). The concept of equivalence and the object of translation studies. *Target*, 7(2), 191–222.
20. Munday, J., Ramos Pinto, S., & Blakesley, J. (2022). *Introducing translation studies: Theories and applications* (5th ed.). London: Routledge.
21. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. New York: Prentice Hall.
22. Nida, E.A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: E.J. Brill.
23. Nida, E.A., & Taber, C.R. (1969). *The theory and practice of translation*. Leiden: E.J. Brill.
24. Nord, C. (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
25. Rahmatullayev, Sh. (2006). *Uzbek grammar*. Tashkent: University.
26. Saidova, M., & Nadirxanova, N. (2023). Contemporary trends in discourse analysis. *Philological issues*, 2, 134–140.
27. Snell-Hornby, M. (1988). *Translation studies: An integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins.
28. Swan, M. (2005). *Practical English usage* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.
29. Tukhtasinov, I. (2018). *Grammatical transformations in literary translation*. Tashkent: Science.
30. Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
31. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation*. Amsterdam: John Benjamins.
32. Yoldoshev, B. (2018). *Theory and practice of translation*. Tashkent: Science.